

9.10 Специфіка формування soft skills у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців служби цивільного захисту

Значне зростання кількості надзвичайних ситуацій природного, техногенного, соціального і воєнного характеру, безсумнівно, свідчать про потребу в ефективній професійної підготовки майбутніх фахівців служби цивільного захисту, чия головна мета спрямована на збереження людських життів, навколишнього середовища і сприяння економічному розвитку країни. Вчасне виявлення проблем у сфері цивільного захисту, чітке формулювання завдань та окреслення оптимальних шляхів їх вирішення, вміння працювати в команді, бути комунікабельним, стресостійким і готовим до змін є необхідною умовою успішного здійснення службових обов'язків щодо реалізації заходів із запобігання виникнення надзвичайних ситуацій, прогнозування і оцінювання соціально-економічних наслідків надзвичайних ситуацій, проведення рятувальних та інших невідкладних робіт з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, оповіщення населення про загрозу, ліквідації наслідків воєнних дій у населених пунктах та на територіях, що зазнали впливу засобів ураження, навчання населення щодо поведінки та дій у разі виникнення надзвичайної ситуації [591] тощо. Виконання зазначених завдань служби цивільного захисту потребує, окрім високого рівня сформованості професійних умінь і навичок і, водночас, вміння налагоджувати і підтримувати професійно орієнтовану комунікацію, відрізнятися інноваційним мисленням, володіти умінням швидко приймати рішення в критичних ситуаціях, досягати поставлених цілей, зберігати внутрішню автономію, адекватно реагувати на критику, виявляти лідерські й організаційні здібності тощо, що актуалізує необхідність формування soft skills (зважаючи на загальноприйнятність, використовуватимемо англomовний варіант терміну у подальшому дослідженні) у майбутніх фахівців служби цивільного захисту.

Ключовим аспектом, що визначає напрям нашого дослідження, є специфіка професійної підготовки майбутніх фахівців служби цивільного

захисту. У своєму дослідженні М. Козяр і А. Литвин наголошують, що система професійної підготовки майбутніх фахівців служби цивільного захисту повинна забезпечити безперебійне й ефективне комплектування особовим складом підрозділів, що покликані запобігати і ліквідовувати надзвичайні ситуації. Зазначена система охоплює навчальні заклади різних рівнів, а також передбачає допрофесійну підготовку та підвищення кваліфікації фахівців у галузі цивільного захисту. «Особливе місце в цій системі належить вищим навчальним закладам, які є складовою професійної освіти, тісно пов'язані з динамікою суспільного розвитку, гнучко реагують на зміни соціального замовлення, потреби галузі цивільного захисту, запити курсантів і студентів» [592]. Професійна підготовка майбутніх фахівців служби цивільного захисту здійснюється за напрямками професійного спрямування («Пожежна безпека», «Цивільний захист», «Охорона праці») першого і другого рівнів вищої освіти здійснюється в системі профільних закладів вищої освіти, до якої належать Національний університет цивільного захисту України, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України та Львівський університет безпеки життєдіяльності.

Закономірно, що суб'єктами навчання, які становлять науковий інтерес нашого дослідження, є майбутні фахівці служби цивільного захисту, а саме – курсанти першого рівня вищої освіти, оскільки умови їхньої підготовки у профільному закладі вищої освіти найбільш наближені до специфічних умов майбутньої професійної діяльності. До таких умов належать: чітке дотримання статуту, просторово-часові обмеження (проживання у службовому гуртожитку, чітко відведена кількість часу на прийом їжі, відпочинок, сон, самопідготовку тощо), щоденна стройова підготовка, спеціальні фізична, медична та психологічна підготовка, носіння форменого одягу і знаків розрізнення тощо.

Продовжуючи науковий пошук щодо професійної підготовки майбутніх фахівців пожежної безпеки [593], уточнимо **специфіку професійної підготовки** майбутніх фахівців служби цивільного захисту. Згідно з Кодексом цивільного захисту України «особи, зараховані на перший курс навчання навчальних

закладів цивільного захисту, віком від 17 років, зокрема ті, яким 17 років виповнюється у рік зарахування на навчання, прирівнюються до осіб, прийнятих на службу цивільного захисту» [591].

Ю. Ненько трактує поняття «професійна підготовка майбутнього фахівця служби цивільного захисту» як «цілеспрямований процес опанування сукупності світоглядних, загальнокультурних і спеціальних знань, умінь, навичок і досвіду для успішного виконання завдань за призначенням» [594].

Визначальним компонентом професійної підготовки майбутніх фахівців служби цивільного захисту є службова дисципліна – «бездоганне та неухильне виконання особами рядового і начальницького складу службових обов’язків, а саме:

- виконувати вимоги Присяги, контракту, наказів начальників, дотримуватися статуту та інших нормативно-правових актів;
- захищати життя, здоров’я, права та власність громадян, територію, інтереси суспільства і держави у разі виникнення надзвичайних ситуацій;
- бути чесним, сумлінним і дисциплінованим;
- стійко переносити всі труднощі та обмеження, пов’язані із службою, не шкодувати сил під час виконання поставлених завдань;
- постійно вдосконалювати професійну майстерність, підвищувати свій професійний рівень;
- додержуватися норм професійної та службової етики, не вчиняти дій, що можуть призвести до неналежного виконання службових обов’язків, бути вільним від впливу політичних партій і громадських організацій;
- поважати людську гідність і бути готовим у будь-який час надати допомогу людям;
- сприяти зміцненню службової дисципліни, виявляти повагу до начальників та старших за званням, бути ввічливим, дотримуватися правил внутрішнього розпорядку, носіння встановленої форми одягу, вітання та етикету;

– зберігати державну таємницю та іншу інформацію, що охороняється законом» [595].

Громадяни України, які вперше приймаються на службу цивільного захисту, особисто складають та скріплюють власноручним підписом присягу.

Професійна діяльність фахівців з пожежної безпеки регламентується на законодавчому рівні. Відповідно до Кодексу служби цивільного захисту України [591] фахівці служби цивільного захисту (рятувальники) зобов'язані:

1) бути ініціативними, самовідданими та наполегливими під час ліквідації наслідків надзвичайної ситуації;

2) активно проводити аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи, гасіння пожеж та вживати всіх необхідних заходів для рятування населення, надання йому домедичної та іншої допомоги, не допускати невиправданого ризику;

3) дотримуватися технології проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт;

4) у разі виявлення у позаслужбовий час пожежі або іншої надзвичайної ситуації повідомити про неї аварійно-рятувальному (пожежно-рятувальному) підрозділу і до його прибуття взяти на себе рятування населення, керівництво аварійно-рятувальними роботами або гасінням пожежі та організувати надання домедичної допомоги постраждалим;

5) проходити періодичну підготовку з питань надання домедичної допомоги постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій;

6) виконувати вимоги відповідних статутів, положень, правил з питань проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, гасіння пожеж;

7) удосконалювати свої професійні здібності, постійно підтримувати свій фізичний стан на належному рівні;

8) утримувати в готовності до використання засоби цивільного захисту;

9) роз'яснювати громадянам правила безпечної поведінки з метою недопущення надзвичайних ситуацій і порядок дій у разі їх виникнення;

10) зберігати в таємниці державну, службову та конфіденційну інформацію, що стала їм відомою у зв'язку з виконанням службових обов'язків.

Важливо відмітити, що стрімкий технологічний, соціально-економічний, геополітичний і демографічний розвиток породжують нові професії і види занять і, частково витісняють з ринку праці інші. Відповідно, компетенції варіюється і трансформуються, що призводить до певних проблем в управлінні і організації професійної діяльності. Виникає гостра необхідність у підготовці майбутніх фахівців, які володіють такими знаннями, уміннями і навичками, що дозволять фахівцю адаптуватися до мінливих вимог ринку праці і успішно реалізуватися як професіонал.

Відповідно до Галузевого стандарту вищої освіти України у галузі знань 26 «Цивільна безпека» [596] до загальних компетентностей майбутніх фахівців служби цивільного захисту зараховують:

- здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні;
- здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя;
- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;
- здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово;
- здатність спілкуватися іноземною мовою;
- здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел;
- навички міжособистісної взаємодії;
- здатність працювати як в команді, так і автономно;

- навички здійснення безпечної діяльності;
- прагнення до збереження навколишнього середовища.

На думку М. Козяра та А. Литвина «якість підготовки майбутніх фахівців у галузі безпеки людини у закладах вищої освіти ДСНС України підвищиться, якщо: забезпечуватимуться ефективна профорієнтація та профвідбір молоді на відповідні спеціальності; зміст професійної підготовки враховуватиме компетентнісний і міждисциплінарний підходи, багаторівневості і регіональні потреби ДСНС, зумовлені станом безпеки місцевих об'єктів; поетапна технологія професійно-екстремальної підготовки забезпечуватиме мотивацію, активне включення в навчання, послідовне оволодіння інтегрованою сукупністю професійних завдань у різноманітних надзвичайних ситуаціях, вироблення професійно важливих якостей і становлення чіткої професійної позиції молодих рятувальників» [592]. Можемо зробити висновок, що формування професійної компетентності у майбутніх фахівців служби цивільного захисту нерозривно пов'язане із формуванням у них загальної компетентності – soft skills.

З'ясуємо сутність soft skills у контексті професійної підготовки майбутніх фахівців служби цивільного захисту. Теоретико-методологічні засади формування гнучких навичок у майбутніх фахівців досліджували такі українські і зарубіжні вчені: Н. Бурмакіна, А. Гарага, Д. Гесселберг, О. Глазунова, Л. Іванова, К. Коваль, І. Москера, Ю. Ненько, Л. Пінчук, Л. Скорнякова, Н. Тілкіна, Б. Тріллінг, Ч. Фейдл, Н. Філатова та ін. Аналіз зарубіжної освітньої практики показав, що емоційні й комунікативні якості розглядаються як soft skills, або «м'які» / «гнучкі» навички, що доповнюють hard skills – технічні / «тверді» / професійні навички. Якщо hard skills, як правило, підлягають вимірюванню і характеризуються очевидною конкретикою, то soft skills мають універсальний характер і є важливими для успішного професійного і життєвого самовизначення людини.

Ж. Діденко трактує поняття «soft skills» як «комплекс умінь або навичок, необхідних для міжособистісного спілкування, досягнення цілі за допомогою критичного та творчого мислення, а також особистісних складових частин

емоційного інтелекту, що впливають на життя та працевлаштування майбутніх фахівців» [597].

Soft skills – це сукупність навичок та особистих характеристик фахівця, володіння котрими сприяє досягненню успіху у професійній сфері, тобто володіння «м'якими» навичками дозволяє використовувати якомога ефективніше свої знання і «технічні» навички [598].

О. Казачінер [599] зазначає, що soft skills складно виміряти, тому їх оцінювання часто має суб'єктивний характер (чесність, ініціативність, працелюбність, здатність до навчання, творчі здібності тощо). Soft skills – це перелік особистих характеристик, що певним чином пов'язані з ефективною взаємодією з іншими людьми. Ключова різниця в оволодінні soft skills і hard skills полягає в тому, що перших складно навчитися з літератури або під час виконання своїх функціональних обов'язків.

Г. Мозгова і В. Євтушенко [598] виділяють такі основні ознаки soft skills:

- приналежність до сукупності рис особистості;
- труднощі у процесі вимірювання;
- оцінювання найчастіше є суб'єктивною;
- сприяння успішній реалізації у професійній діяльності;
- необов'язковий характер, поєднання зі спеціальними навичками професіоналізму фахівця;
- підвищення ефективності праці;
- важливість для будь-якої професійної діяльності;
- застосування у професійній діяльності і повсякденному житті.

Згідно з дослідженням Wall Street Journal, 92 % роботодавців підтвердили, що soft skills важливі або важливіші за технічні навички, і 89 % наголосили на недостатньому рівні сформованості відповідних навичок у потенційних працівників [600].

У своєму дослідженні Г. Мозгова і В. Євтушенко доходять висновку, що, не зважаючи на те, що soft skills менш спеціалізовані, менш прив'язані до

конкретних професій і більше відповідають загальним вимогам суспільства та особистості кандидата, єдиного підходу до визначення переліку м'яких навичок не існує [598].

Здійсимо типологічну характеристику soft skills у контексті професійної підготовки майбутніх фахівців служби цивільного захисту.

Ж. Діденко [597] виділяє такі три групи soft skills: 1) комунікативні навички; 2) особистісні навички; 3) професійні навички.

Комунікативні навички характеризують відносини фахівця з суспільством і містять такі вміння: міжособистісне спілкування, вміння переконувати, вміння працювати у команді, вміння слухати; вміння виконувати інструкції; вміння вирішувати конфліктні ситуації тощо.

Особистісні навички – це якості фахівця, що певним чином характеризують її особистість, за допомогою яких фахівець може впоратися з проблемами, пристосуватися до незвичайних умов, уміє ставити цілі і виконувати їх за певний проміжок часу, спрямовані на управління власними емоціями, власним розвитком. До таких навичок належать: вміння створювати презентації, вміння креативно і критично мислити, вміння ставити цілі та досягати їх, вміння управляти часом (тайм-менеджмент), емоційний інтелект.

Професійні навички, спрямовані на вирішення загально професійних завдань, передбачають: вміння проявляти ініціативу, вміння вчитися, вміння адаптуватися (гнучкість), лідерські навички, вміння спілкуватися тощо.

Н. Зінукова [601] справедливо зауважує, що для різних видів діяльності пріоритетними є різні види soft skills. В цілому науковчиня виокремлює такі три групи:

- соціально-комунікативні навички (комунікативні навички, міжособистісні навички, групова робота, лідерство, соціальний інтелект, відповідальність, етика спілкування);

- когнітивні навички (критичне мислення, навички вирішення проблем, новаторське (інноваційне) мислення, управління інтелектуальним

навантаженням, навички самонавчання, інформаційні навички, тайм-менеджмент);

– особистісні якості і складові емоційного інтелекту (емоційний інтелект, чесність, оптимізм, гнучкість, креативність, мотивація, емпатія).

Слід зазначити, що окремі навички та якості можуть існувати на перетині означених компонентів.

Г. Мозгова і В. Євтушенко згрупували soft skills у залежності від їхнього призначення:

1) допомагають вирішувати складні завдання (критичне та структуроване мислення / здатність вирішувати проблеми, креативність, комунікабельність, уміння працювати в команді);

2) допомагають адаптуватися до мінливого середовища (адаптивність, допитливість, ініціативність, цілеспрямованість, емоційний інтелект, лідерство, мотивація, позитивне мислення, самоменеджмент, любов та здатність, до навчання, стресостійкість, відповідальність, управління конфліктами, соціальна та культурна обізнаність) [598].

Відповідно до звіту Всесвітнього економічного форуму про майбутні робочі місця, прогнозованими на 2025 рік як найбільш затребувані є такі навички: 1) аналітичне мислення та інновації; 2) активне навчання та стратегії навчання; 3) комплексне розв'язування задач; 4) критичне мислення та аналіз; 5) творчість, оригінальність та ініціативність; 6) лідерство та соціальний вплив; 7) використання технологій, моніторинг та контроль; 8) технологія проектування та програмування; 9) стійкість, стресостійкість і гнучкість; 10) міркування, розв'язування проблем і ідей; 11) емоційний інтелект; 12) усунення несправностей та досвід користувача; 13) сервісна орієнтація; 14) системний аналіз та оцінка; 15) переконування та переговори [600]. Зазначені навички дотичні до загальних і професійних компетентностей, необхідних для майбутніх фахівців служби цивільного захисту.

За С. Нестулею [602], основними компонентами освітнього середовища закладу вищої освіти, на що звертаємо увагу у процесі нашого дослідження, є:

- суб'єктний (всі учасники освітнього процесу);
- аксіологічний (призначення і профіль закладу вищої освіти, специфіка підготовки майбутніх фахівців, історія і традиції, стратегія розвитку закладу, корпоративна культура тощо);
- змістовий (нормативні документи, які регламентують навчально-виховну діяльність, силабуси, робочі програми, проекти співпраці, програми подвійного диплому тощо);
- процесуальний (форми організації навчально-виховного процесу, методи і технології навчання, управлінські структури і механізми організації освітнього процесу у закладі вищої освіти);
- дидактичний (дидактичні матеріали для організації освітнього процесу – підручники, навчальні посібники, методичні рекомендації тощо).

Беручи до уваги зазначені вище компоненти освітнього середовища ЗВО, детальніше охарактеризуємо формування soft skills у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців служби цивільного захисту.

Не претендуючи на повноту переліку, вважаємо, що важливими для ефективної реалізації майбутньої професійної діяльності у службі цивільного захисту є такі різновиди soft skills: комунікативна компетентність, лідерська компетентність, критичне мислення і здатність приймати рішення, уміння працювати у команді, стресостійкість.

Зупинимося на значенні виокремлених компонентів soft skills у підготовці майбутніх фахівців служби цивільного захисту.

Сформованість комунікативної компетентності у майбутніх фахівців, насамперед, означає готовність до виконання професійних обов'язків у сфері комунікування і врегулюванням взаємин у соціумі.

У своєму дослідженні М. Карп'юк звертається до поняття «комунікативна вправність і ерудиція», що, на думку науковчині, є «складним багатоаспектним феноменом, основу якого становлять конкретні здібності й здатності, зокрема: встановлювати та підтримувати необхідні контакти з колегами й іншими членами суспільства; вміння слухати і чути партнера по комунікації; уміння

розуміти іншого й бути зрозумілим для інших; уміти за словами відчувати психостан співрозмовника, його емоції та почуття, що проявляються в діалозі і є потужним чинником досягнення кінцевого результату професійної взаємодії; контролювати власні емоції; усувати власні негативні оцінки й реакції щодо позиції партнера; докладати конструктивних зусиль для збереження гармонійних, толерантних стосунків; адекватно і конструктивно впливати на партнерів по комунікації; логічно, лаконічно й точно формулювати власні думки; вміти робити соціально-професійний прогноз ситуацій; максимально точно оцінювати позитивні і негативні аспекти професійної комунікації; успішно управляти процесом комунікативної діяльності під час виконання конкретних професійних функцій тощо» [603].

Ж. Діденко пропонує приділяти належну увагу культурі діалогового писемного спілкування: «комунікативні навички допомагають розвивати відносини з людьми, підтримувати розмову, ефективно поводитися під час спілкування з оточуючими. Однією з найбільш важливих навичок у сучасному світі є вміння ділового електронного листування. Фахівець повинен вміти писати лаконічні й чіткі листи, дотримуючись відповідного формату й тону листування» [597]. Виконання службових обов'язків фахівця служби цивільного захисту передбачає писемним мовлення, тому мовна підготовка займає чільне місце у процесі професійної підготовки майбутнього фахівця.

Комунікативну компетентність також досліджують у контексті формування особистості лідера: «комунікативне лідерство викликає довіру, переконує, дозволяє розуміти, відчувати мовленнєву ситуацію і ситуацію спілкування, досягати поставленої мети за допомогою мови, не порушуючи при цьому професійно-комунікативної рівноваги. Ефективність комунікації забезпечується когнітивним (інформативність, логічність, повноту висвітлення), психологічним (адекватність та умови ситуації, відповідність етичним нормам) і мовним (правильність, відповідність нормам мовного етикету) аспектами» [604]. Зазначене є також актуальним у контексті підготовки майбутніх фахівців служби цивільного захисту, оскільки лідер має можливість говорити і бути почутим,

більш повно висловлювати свої міркування, проявляти активність, різносторонньо розвиватися тощо.

У дисертаційному дослідженні, присвяченому проблемам професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх фахівців служби цивільного захисту, Ю. Ненько [594] виокремлює специфічні особливості професійно орієнтованої комунікативної діяльності означених фахівців, серед яких – регламентація комунікативної діяльності вимогами статутів, інструкцій і настанов, заснованих на принципах суворої субординації; категоричність, стислість; цільова спрямованість; реалізація статутних категорій, понять і термінів; за умов надзвичайної ситуації – підвищена стресогенність; спонтанність і ситуативність, часові обмеження, що створюють додаткове психологічне навантаження, робота в засобах захисту органів дихання та шкіри, які обмежують огляд, рухи, наявність технічних і психологічних бар'єрів.

Змістовий матеріал, що стосується формування комунікативної компетентності у майбутніх фахівців служби цивільного захисту представлено у рамках викладання навчальних дисциплін «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Іноземна мова (англійська, німецька)», «Філософія», «Історія та культура України» тощо і відповідних дидактичних напрацювання.

Таким чином, сформованість комунікативної компетентності у майбутніх фахівців служби цивільного захисту сприяє успішному професійному спілкуванню і реалізації професійних завдань, що передбачають використання мовних і мовленєвих засобів, досягненню поставлених цілей, встановленню необхідних контактів з колегами й іншими членами суспільства; розвитку вміння слухати і чути партнера по комунікації тощо.

Зважаючи на специфіку професійної підготовки майбутніх фахівців служби цивільного захисту, а саме: статутні відносини, субординація, службова дисципліна, і сутність майбутньої професійної діяльності – особливого значення набуває формування лідерської компетентності.

На думку низки вчених [605], основною метою організації цілеспрямованої підготовки лідерів є суспільних запит. Зважаючи на це, підготовка суб'єктів

нашого дослідження має передбачати розв'язання системної цілісності таких завдань:

- 1) виявлення потенційних лідерів;
- 2) формування й забезпечення належного рівня їх професійної і соціальної компетентності;
- 3) розвиток як професійно і соціально значущих, так і специфічних лідерських особистісних рис і якостей та формування лідерської позиції.

Досягнення означених завдань можливе при застосуванні системного підходу до організації і практичної реалізації цілісного освітнього процесу, що означає: чітке бачення стратегічних цілей навчання, виховання і особистісний розвиток кожного суб'єкта навчання, прагнення науково-педагогічних працівників до розвитку власного лідерського потенціалу і необхідних справжньому лідерові особистісні риси і якості. Такий підхід орієнтує майбутніх фахівців на успішну професійну діяльність і задоволення від повсякденного життя відповідно до обраної життєвої стратегії, а також на здатність ефективно організовувати професійну діяльність [605].

Вчені також наголошують, що формування лідерської компетентності не лише у засвоєнні певної системи знань і розвитку необхідної сукупності рис і здібностей, а також в отриманні здобувачами знань, умінь й навичок ефективно використовувати їх у життєвій практиці і професійній діяльності. «Саме орієнтація освітнього процесу підготовки лідерів на це надзавдання може забезпечити бажану ефективність їхньої підготовки, яка б відповідала потребам нашого суспільства в лідерах, здатних успішно подолати ту глибоку і тривалу кризу, яку переживає сьогодні Україна. Така висока значущість ефективної підготовки лідерів висуває її на рівень загальнодержавної проблеми й підвищує відповідальність вищої школи» [605].

Змістовий компонент освітнього середовища щодо формування лідерської компетентності у майбутніх фахівців служби цивільного захисту представлено у рамках викладання навчальних дисциплін: «Основи управління», «Філософія»,

«Організація служби і підготовки», «Основи спеціальної та військової підготовки» тощо.

Важливим для майбутніх фахівців служби цивільного захисту є критичне мислення і здатність приймати рішення. Поняття «критичне мислення» трактується як «особливий вид розумової діяльності спрямований на: вироблення стратегій прийняття рішень у проблемних ситуаціях на основі здобуття і опрацювання інформації; здійснення рефлексивних дій (аналітичних, контролювальних, оцінних) стосовно будь-якого об'єкта чи явища, у тому числі власного процесу мислення; виважений аналіз різних думок і поглядів, виявлення власної позиції, об'єктивне оцінювання результатів як своєї, так і сторонньої діяльності» [604]. Критичне мислення дає можливість оцінювати професійні завдання з різних точок зору і сприяє уникненню помилок, що пов'язані з неточністю або недостатністю інформації.

Окрім того, майбутні фахівці служби цивільного захисту мають чітко орієнтуватися в інформаційному просторі, критично оцінювати інформацію і уникати негативного впливу маніпуляцій. Неправдива інформація, метою якої є дезінформування населення, пропаганда певних ідей і переконань, психологічний тиск, створення атмосфери паніки і недовіри, залякування тощо, є інструментом інформаційної війни, що регулярно має місце у сучасному світі.

Погоджуємося з твердженням, що в часи потужного розвитку інформаційних технологій і циркулювання великих за обсягом інформаційних потоків користувачі соціальних медіа не завжди в змозі чітко визначити якість контенту, розмежувати правдиву і неправдиву інформацію, як наслідок – стають жертвами маніпуляторів. Формування критичного мислення у майбутніх фахівців цивільного захисту є одним із шляхів протидії дезінформації і захисту від неправдивої, спотвореної інформації [605]. Високий рівень сформованості критичного мислення дозволяє виявити неправдивий контент за рахунок звіряння інформації з першоджерелом, фактчекінгу, звернення уваги на деталі, аналізу, зіставлення, структуризації, оцінювання і адекватної інтерпретації даних.

Процес професійної підготовки майбутніх фахівців служби цивільного захисту і професійна діяльність зазначених відбуваються в різних групах і колективах. Уміння працювати у команді є запорукою ефективної реалізації професійних завдань сфері цивільного захисту. Уміння працювати в команді передбачає уміння слухати, здатність бачити єдину мету і знаходити шляхи її досягнення, вміння поєднувати власні амбіції із колективною справою, готовність підтримати, вміння переконувати і знаходити компроміс тощо.

Чимало дослідників сходяться на думці, що ефективність діяльності команди залежить не лише від організаційних та управлінських, але й індивідуальних чинників, які безпосередньо стосуються кожного члена команди, а саме: відбір фахівців з технічними і міжособистісними навичками та вміннями (компетенціями); ступінь мотивації кожного члена команди, а також ступінь опору, який потрібно подолати; визначення ключових ролей у команді. При цьому слід врахувати характер діяльності членів команди, щоб уникнути небажаної конкуренції між ними [606].

У своєму дослідженні Н. Морзе і Л. Варченко-Троценко [607] вказують на два рівні відповідальності у процесі роботи в команді:

- індивідуальна – кожен учасник команди відповідає за чітко визначену задачу у межах групового завдання;
- групова – учасники працюють спільно для отримання кінцевого результату застосовуючи спілкування, обговорення, досягнення певних домовленостей тощо.

Окрім того, міжособистісна взаємодія виникає в певних комунікативних (міжособистісних) ситуаціях. Комунікативна компетентність визначається сукупністю здібностей, знань та умінь, необхідних для ефективної взаємодії у згуртованій команді. Високий рівень комунікативної компетентності дозволяє кожному членові команди: уміти прощати недоліки; уникати конфліктних ситуацій; грамотно і конструктивно розв'язувати конфлікти; уважно слухати і чути партнера; регулювати власні емоції, що виникають в процесі взаємодії; забезпечувати високу етику взаємостосунків; аргументовано викладати власну

точку зору; формулювати контраргументи на захист своєї позиції; цивілізовано впливати на співрозмовника, протистояти маніпулюванню [606].

Формування уміння працювати в команді потребує від майбутніх фахівців служби цивільного захисту, окрім достатнього рівня сформованості комунікативної компетентності, ще й сформованість лідерської компетентності. З точки зору лідера, уміння керувати командою передбачає уміння структурувати команду, організовувати спільну діяльність учасників команди, активізувати роботу членів команди, мотивувати, забезпечувати сприятливий соціально-психологічний клімат в команді, вчасно реагувати на можливе виникнення конфліктних ситуацій, визначати ефективність командної роботи у процесі досягнення бажаного результату діяльності тощо.

Відзначимо, що професійно важливою навичкою для майбутніх фахівців служби цивільного захисту є стресостійкість. Професійна діяльність у службі щоденно пов'язана з ризиками і вимагає від фахівців максимальної сконцентрованості, чіткості і злагодженості дій, здатності протистояти негативному впливу, зберігати власне фізичне і психологічне здоров'я, швидко адаптуватися до нових умов тощо.

Психологічна підготовка означених фахівців і формування стресостійкості відбуваються у процесі вивчення навчальних дисциплін: «Психологія діяльності в особливих умовах» «Культура безпеки», «Організація робіт у непридатному для дихання середовищі» тощо, а також виконання спеціально організованого комплексу заходів, зокрема – тренування на вогневій смузі перешкод, на тренувально-тренажерних комплексах, симуляторах віртуальної реальності з метою відпрацювання у майбутніх фахівців професійно важливих психологічних якостей, а також участь у психологічних тренінгах і програмах психологічного розвантаження тощо.

Організація освітнього процесу, в якому відбувається розвиток особистості майбутнього фахівця служби цивільного захисту, насамперед, формування soft skills, є доволі кропітка і потребує організації цієї підготовки і вибір ефективного

психолого-педагогічного інструментарію, системне застосування якого здатне забезпечити досягнення очікуваних результатів.

Н. Зінукова акцентує на ролі методів і технологій ігрового навчання у процесі формування soft skills: «реалізація методів ігрового навчання передбачає моделювання професійних ситуацій, спільний аналіз та вирішення проблем, що сприяє виробленню власних цінностей, співробітництву. Найбільш ефективними методами вважаємо: метод ділових (форма моделювання професійної дійсності, імітації конкретних професійно спрямованих, конфліктних ситуацій), сюжетно-рольових (імпровізоване розігрування заданої ситуації), ситуативних (представлення обраного для розігрування фрагмента професійно спрямованої ситуації та презентація здобувачами професійних або посадових обов'язків її учасників), соціально-психологічних (ігри з уявними ситуаціями, що передбачають відтворення складних ситуацій, які були реальною проблемою для певної кількості осіб; передбачають обов'язкове порівняння запропонованого здобувачами варіанту вирішення проблеми з фактичними рішеннями) ігор» [601]. Застосування технології ситуаційного навчання, технології проєктного навчання, діалогічно-дискусійних технологій сприяє трансформуванню традиційного навчально-виховного процесу у співнавчання, взаємонавчання, діалогічну взаємодію, співпрацю із активним впровадженням ключових принципів тайм-менеджменту всіх суб'єктів навчання.

У контексті підготовки майбутніх фахівців служби цивільного захисту така організація навчально-виховного процесу дозволяє осмислити власний досвід, усвідомити індивідуальні особливості, зокрема ті, що виявляються джерелом перешкод у комунікації, усвідомити можливі стратегії поведінки у спеціально змодельованих професійно орієнтованих ситуаціях, навчитися командно пропрацьовувати можливі шляхи розв'язання проблеми, за необхідності швидко приймати рішення і бути готовим виконувати лідерські функції.

Насамкінець відзначимо, важливість такого етапу у формуванні soft skills як застосування рефлексії. Р. Павелків трактує поняття «рефлексія» як «складне явище, що розглядається у якості психічного механізму, стану, філософського

мислення, яке інтегрує всі психічні функції людини з метою гармонізації її життєдіяльності, вирішення проблемних ситуацій, подолання перешкод (зовнішніх та внутрішніх) та самовдосконалення особистості» [608, 599].

Н. Зінукіна звертає увагу, що «у багаторазових актах саморефлексії здобувачі самостійно виявляють власні позитивні й негативні якості, наприклад, відсутність уміння висловити власну позицію, побоювання, нерішучість, відсутність уміння ставити та досягати поставлені цілі; ... об'єктивно проаналізувати рівень сформованості власних soft skills» [601].

Самопізнання і самоспостереження вимагає певних інтелектуальних зусиль і витрат часу, як наслідок, таке самопізнання стимулює особистісний розвиток і сприяє внутрішнім особистісним перетворенням.

Рефлексія забезпечує функціонування усіх складових системи саморегуляції: цінностей, образу «Я» та самооцінки, рівня домагань та самоконтролю. Рефлексія є засобом пізнання та об'єктивації, дозволяє усвідомлювати себе суб'єктом власної активності, волі, переживань. Власне «Я» виступає як унікальне, що робить можливим таке ж сприймання інших як унікальних особистостей. Важливим завданням рефлексії є її здатність зробити власне «Я» об'єктом власного дослідження та управління. Так формуються уявлення про власні моральні якості, можливості, відбувається їхня оцінка і усвідомлюється значущість [608, 599]. У процесі формування soft skills у майбутніх фахівців служби цивільного захисту рефлексія повинна відбуватися на кожному етапі навчання.

Таким чином, специфіка професійної підготовки майбутніх фахівців служби цивільного захисту полягає в оволодінні загальнонауковими і фаховими знаннями, умінням та навичками їх практичного застосування, спеціальній фізичній, психологічній, медичній підготовці в умовах спеціально організованого освітнього середовища, а також формуванні soft skills як необхідних умінь і навичок для ефективної реалізації майбутнього фахівця у професійній діяльності і повсякденному житті. Встановлено, що soft skills не

лише доповнюють hard skills, а й сприяють розвитку та формуванню професійності майбутнього фахівця.

У процесі дослідження було визначено, що найбільш важливими soft skills для майбутніх фахівців служби цивільного є: комунікативна компетентність, лідерська компетентність, критичне мислення та здатність приймати рішення, уміння працювати у команді, стресостійкість. Саме ці уміння і навички сприяють ефективному вирішенню складних професійних завдань. Рефлексія стимулює особистісний розвиток і сприяє внутрішнім перетворенням майбутнього фахівця.

Не претендуємо вичерпності дослідження означеної проблематики, перспективним вбачаємо вивчення стратегій формування soft skills у системі цивільного захисту провідних європейських країн.